

Aleksandra Błaszczak

"Francja wobec powstania kościuszkowskiego w świetle relacji dyplomatów pruskich", Henryk Kocój, Kraków 2005 : [recenzja]

Niepodległość i Pamięć 12/1 (21), 307-309

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Henryk Kocój, *Francja wobec powstania kościuszkowskiego*
w świetle relacji dyplomatów pruskich,**
Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, ss. 385

Henryk Kocój – jeden z liczących się znawców dyplomacji europejskiej doby powstania kościuszkowskiego – po raz kolejny opublikował cenną pracę źródłową dotyczącą stosunku rewolucji francuskiej do Polski.

Ponieważ w recenzowanej publikacji zostały omówione problemy insurekcji 1794 roku, a także okres poprzedni i rządy Targowicy, dlatego może się wydawać, że sam tytuł omawianej pracy nie jest zbyt precyzyjny, a nawet w pewnym stopniu mylący.

Jak dotąd nie została, niestety, opracowana szczegółowa monografia, która ukazywałaby w miarę wszechstronny obraz oddziaływań Wielkiej Rewolucji Francuskiej na Rzeczpospolitą, zarówno w sferze politycznej, ideologicznej, społecznej, jak i gospodarczej. Oczywiście nie możemy pominąć bardzo wartościowych, ale zarazem częściowo już przestarzałych prac Szymona Askenazego¹, Bogusława Leśnodorskiego², Adama Próchnika³ i Heleny Rządzkowskiej⁴. Jednak nie stanowią one całościowej syntezy bilateralnych stosunków polsko-francuskich w tak burzliwym, a jednocześnie przełomowym okresie dla obu państw.

Dlatego z dużą satysfakcją stwierdzić należy, że już od wielu lat powyższa problematyka cieszy się szczególnym zainteresowaniem Henryka Kocója⁵, który stara się wypełnić istniejącą lukę w historiografii polskiej i obcojęzycznej, choć – jak sam zastrzega – prezentuje jedynie wybrane aspekty z zakresu polsko-francuskich relacji dyplomatycznych.

Najnowsza publikacja tego Autora poświęcona jest także temu interesującemu tematowi, jakim są niewątpliwie związki polsko-francuskie w końcu XVIII wieku. Henryk Kocój dogłębnie analizuje zawikłaną działalność dyplomacji francuskiej, kontakty emigracji drezdeńsko-lipskiej z rządem francuskim oraz złudne nadzieje Polaków na pomoc Republiki, ale także zajmuje się ukazaniem ówczesnej sytuacji wewnętrznej Polski i Francji.

Recenzowana praca składa się z jednego obszernego rozdziału pt. „Francja wobec powstania kościuszkowskiego w świetle relacji dyplomatów pruskich”. Dzięki temu, że wpływ Francji na insurekcję kościuszkowską ukazany został w świetle relacji wrogów

1 Sz. Askenazy, *Napoleon a Polska*, t.1, Warszawa 1994.

2 B. Leśnodorski, *Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794 r.*, Warszawa 1960.

3 A. Próchnik, *Francja i Polska w latach 1789-1794*, Warszawa 1964.

4 H. Rządzkowska, *Stosunek opinii publicznej do Rewolucji Francuskiej*, Warszawa 1948.

5 H. Kocój, *Francja a upadek Polski. Polskie rachuby na pomoc Francji w czasie Sejmu Czteroletniego i Insurekcji Kościuszkowskiej*, Kraków 1976; tenże, *Wielka Rewolucja Francuska a Polska. Zarys stosunków dyplomatycznych polsko-francuskich w okresie Sejmu Wielkiego i powstania kościuszkowskiego (problemy wybrane)*. Warszawa 1987; tenże, *Kościuszkowski i współczesna mu scena polityczna. Mocarstwa europejskie wobec powstania kościuszkowskiego. Zagadnienia wybrane*, Katowice 1994.

rewolucji, dlatego możemy dostrzec w nich również antypolskie oblicze polityki dworów ościennych, których głównym zamiarem było dokonanie rozbioru Rzeczypospolitej. Jednak Autor w rozdziale tym nie oparł się wyłącznie na korespondencji dyplomatów pruskich z Warszawy, Petersburga, Wiednia i Konstantynopola do Fryderyka Wilhelma II. Dlatego możemy bez wahania stwierdzić, że stanowi on podsumowanie dotychczasowych wyników badań, co dowodzi z jak dużym znanstwem i godną podziwu erudycją Autor porusza się w polskiej i zagranicznej literaturze przedmiotu. Jednak moim zdaniem, rozdział ten powinien być podzielony na co najmniej cztery inne, co dałoby niewątpliwie bardziej klarowny obraz stosunków polsko-francuskich i spowodowałoby pewne usystematyzowanie poruszanego tematu. Rozdziały te mogłyby być zatytułowane następująco: I. Francja wobec II rozbioru i sejmu grodzieńskiego; II. Rachuby emigracji drezdeńsko-lipskiej na pomoc rewolucyjnej Francji; III. Misja Tadeusza Kościuszki w Paryżu w 1793 roku; IV. Żyrodnyści i jakobini wobec powstania kościuszkowskiego.

Z uznaniem należy skonstatować, że Autor dokonał żmudnej pracy badawczej przeprowadzając kwerendę w archiwach francuskich, niemieckich oraz austriackich.

Oprócz całego szeregu materiałów źródłowych w recenzowanej pracy wykorzystano XVIII-wieczną prasę, zwłaszcza francuską, taką jak: „Gazette Nationale ou le Moniteur Universel” czy „Journal de Paris”. Dzięki temu czytelnik może dowiedzieć się, jak reagowała ówczesna opinia publiczna na wydarzenia rozgrywające się nad Wisłą. Konfrontacja tych relacji pozwala nam niejednokrotnie dostrzec rozbieżności między tymi ocenami, a oficjalnymi relacjami czołowych polityków europejskich. Wydaje się, że Autor pominął dwie niezwykle znaczące dla zrozumienia głównych założeń polskiej dyplomacji w 1794 roku publikacje, a mianowicie pracę A. M. Skalkowskiego, pt. *O cześć imienia polskiego*⁶, gdzie zwłaszcza istotny jest rozdział pt. „Kołłataj i jakobini polscy” oraz referat B. Leśnodorskiego „Jakobinizm polski w końcu XVIII w.”⁷, co jest tym bardziej dziwne i zaskakujące, skoro sam Henryk Kocój zabrał głos w czasie dyskusji, jaka toczyła się po jego wygłoszeniu w 1960 roku. Szkoda również, że Autor nie zamieścił indeksu osób i nazw geograficznych, co umożliwiłoby czytelnikowi lepsze poruszanie się w zamieszczonym materiale.

Wartość naukową pracy podnoszą zamieszczone w niej aneksy, na które należy zwrócić szczególną uwagę. Aneksów tych jest dziesięć, ale na wyróżnienie zasługuje mało znany rękopis dotyczący rewolucji francuskiej oraz stosunku do niej mocarstw europejskich, a także polskich rachub na pomoc Francji, Turcji i Szwecji w czasie insurekcji. Również niezwykle ważna jest nieznana korespondencja Katarzyny II i Fryderyka Wilhelma II z 1793 i 1794 roku. W listach tych znajdujemy wiele oskarżeń pod adresem polskich patriotów o sympatie jakobińskie i wzorowanie się na rewolucji francuskiej. Duże znaczenie posiadają także opublikowane po raz pierwszy depesze posła pruskiego z Konstantynopola Friedricha Wilhelma Knobelsdorffa do Fryderyka Wilhelma II, a także korespondencja króla pruskiego do Knobelsdorffa z 1794 roku. Ukazują one bezskuteczne zabiegi Marie Louisa Descorchesa – przedstawiciela Francji w Konstantynopolu – zmierzające do nakłonienia Turcji do rozpoczęcia wojny z Rosją, celem poparcia powstania kościuszkowskiego. Depesze te są również bardzo wartościowym źródłem do zrozumienia roli dyplomacji pruskiej, rosyjskiej, austriackiej i an-

6 A.M. Skalkowski, *O cześć imienia polskiego*, Lwów 1908.

7 B. Leśnodorski, *Jakobinizm polski w końcu XVIII wieku* [w:] *Pamiętnik VIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich. Historia Polski od połowy XVIII do połowy XIX wieku*, pod. red. S. Kieniewicz, Warszawa 1960.

gielskiej w Konstantynopolu w 1794 roku. Należy również wspomnieć o zamieszczonym w pracy cennym memoriale Girolamo Lucchesiniego – posła pruskiego w Wiedniu – przesłanym do Fryderyka Wilhelma II w kwietniu 1794 roku. W memoriale tym nakłaniał on władcę Prus do podjęcia zdecydowanej interwencji wobec powstania kościuszkowskiego, wskazując na niebezpieczne powiązania polsko-francuskie. Memoriał ten także wszechstronnie analizuje główne założenia polityki austriackiej w pierwszym okresie insurekcji. Pewne znaczenie posiada również uniwersał Stanisława Augusta Poniatowskiego z 4 lutego 1794 roku zapowiadający zerwanie wszelkich kontaktów z Francuzami. Ważne znaczenie posiada też diariusz króla z marca, kwietnia i maja 1794 roku, dotyczący sytuacji w Warszawie w początkach powstania. Między innymi omawia on nastroje i postawę społeczeństwa stolicy wobec króla i zdrajców targowickich.

Godny uznania jest także fakt, że Autor zamieścił kilka nieznanymi depeš Chalgrina, przedstawiciela rojalistów francuskich w Konstantynopolu w 1794 roku. Wnoszą one wiele nowych danych do oceny misji Descorchesa w Turcji i ukazują jego nieskuteczne zabiegi o nakłonienie Porty do wojny z Rosją. Mam jednak wątpliwości, czy do aneksów nie powinny być dołączone objaśnienia i przypisy.

Dodatnią stroną książki jest umiejętnie napisany wstęp oraz precyzyjnie opracowane przypisy, które wnoszą wiele materiału faktograficznego. Jednak niejednokrotnie cytaty w nich zawarte zostały opublikowane – podobnie jak większość aneksów w języku francuskim, co powoduje, że mogą być dostępne jedynie wąskiemu gronu specjalistów. Stwierdzić również należy, że praca ta jest napisana językiem przejrzystym i przystępnym. Z pewnością praca ta jest godna polecenia dla wszystkich, którzy chcą zgłębić i poszerzyć swą wiedzę o polityce zagranicznej oraz stosunku mocarstw obcych do powstania kościuszkowskiego.

Aleksandra Błaszczak